

УДК 343.1

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2026.02.3.29>

ЯКІСТЬ ТА ЕФЕКТИВНІСТЬ У КРИМІНАЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ: ОКРЕМІ АСПЕКТИ РЕАЛІЗАЦІЇ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ВИМОГ

Хім'як Ю.Б.,

старший науковий співробітник
відділу дослідження проблем кримінального процесу та судоустрою
Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності

імені академіка В.В. Сташиса
Національної академії правових наук України,
заступник керівника Апарату Верховного Суду –
керівник секретаріату Касаційного кримінального суду,
кандидат юридичних наук
ORCID: 0009-0009-0696-9094

Хім'як Ю.Б. Якість та ефективність у кримінальному судочинстві: окремі аспекти реалізації євроінтеграційних вимог.

У статті досліджуються актуальні питання забезпечення якості та ефективності кримінального провадження з урахуванням наявних євроінтеграційних зобов'язань держави як умови вступу до ЄС.

Встановлено, що реалізація визначених у Дорожній карті з питань верховенства права завдань в частині реалізації заходів, спрямованих на досягнення якісного та ефективного правосуддя у кримінальному провадженні та підвищення рівня цифровізації судочинства не лише забезпечить виконання євроінтеграційних зобов'язань держави та наблизить національне законодавство до вимог законодавства ЄС, а й надасть змогу забезпечити оперативність здійснення кримінального провадження у розумні строки. Недосконалість процесуального законодавства у сфері відсутності належних засобів протидії зловживанню процесуальними правами, колізії впровадження елементів цифровізації судочинства призводять до неможливості ефективно забезпечувати виконання визначених у ст. 2 КПК завдань кримінального провадження.

Однією із основних причин тривалого часу розгляду кримінального провадження під час судового провадження є неявка учасників кримінального провадження у судові засідання, в багатьох випадках неможливість забезпечити належне повідомлення про розгляд справи, зловживання учасниками кримінального провадження у цій сфері, що свідчить про необхідність зміни порядку здійснення судового провадження, розширення підстав та умов використання письмового провадження.

Зроблено висновок про те, що подальша реформа кримінального судочинства має забезпечити: виключення з норм адміністративних правопорушень тих з них, що за характером адміністративної санкції фактично є кримінальними проступками; спрощення порядку розгляду кримінальних проступків з впровадженням касаційних фільтрів; зокрема право на перегляд судом касаційної інстанції виключно з підстав наявності значної проблеми у застосуванні норми матеріального права; забезпечення єдності судової практики слідчих суддів шляхом визначення підстав допуску їх оскарження до суду касаційної інстанції; системна реалізація в нормах КПК засади недопустимості зловживання процесуальними правами; удосконалення цифровізації судочинства.

Ключові слова: верховенство права, кримінальне провадження, кримінальне правопорушення, розумні строки, якість законодавства, ефективність законодавства, пріоритетизація, кримінальні проступки, досудове розслідування, судові провадження.

Khimiya Y.B. Quality and effectiveness in Criminal Proceedings: certain aspects of the implementation of European Integration.

Summary: The article examines current issues of ensuring the quality and effectiveness of criminal proceedings, taking into account the existing European integration obligations of the state as a condition for joining the EU.

It has been indicated that the implementation of the tasks defined in the Roadmap on the Rule of Law in terms of the implementation of measures aimed at achieving high-quality and effective justice in criminal proceedings and increasing the level of digitalization of the judiciary will not only ensure the fulfillment of the European integration obligations of the state and bring national legislation closer to the requirements of EU legislation, but will also make it possible to ensure prompt implementation of criminal proceedings within a reasonable time. The imperfection of procedural legislation in the

field of the lack of appropriate means of combating the abuse of procedural rights, conflicts in the implementation of elements of digitalization of the judiciary lead to the impossibility of effectively ensuring the implementation of those defined in Art. 2 of the Criminal Procedure Code of the tasks of criminal proceedings.

One of the main reasons for the long time of consideration of criminal proceedings during court proceedings is the non-appearance of participants in criminal proceedings in court sessions, in many cases the impossibility of ensuring proper notification of the consideration of the case, abuse of participants in criminal proceedings in this area, which indicates the need to change the procedure for conducting court proceedings, expanding the grounds and conditions of use of written proceedings.

It was concluded that the further reform of criminal proceedings should ensure: exclusion from the norms of administrative offenses of those of them that, by the nature of the administrative sanction, are actually criminal offenses; simplification of the procedure for consideration of criminal offenses with the introduction of cassation filters, in particular, the right to review by the court of cassation instance solely on the grounds of a significant problem in the application of the substantive law; ensuring the unity of the judicial practice of investigative judges by determining the grounds for admitting their appeal to the court of cassation instance; systematic implementation in the norms of the Criminal Procedure Code of the principle of inadmissibility of abuse of procedural rights; improvement of digitalization of the judiciary.

Key words: rule of law, criminal proceedings, criminal offense, reasonable time limits, quality of legislation, effectiveness of legislation, prioritization, criminal delict, pre-trial investigation, court proceedings.

Постановка проблеми. Євроінтеграційний вектор розвитку держави закріплений у Конституції України. Процеси євроінтеграції у різних галузях права у статусі України як держави – кандидата у члени Європейського Союзу обумовлюють необхідність здійснення дієвих законодавчих та правозастосовчих заходів з метою забезпечення якісного та ефективного судочинства у кримінальному провадженні. Основним орієнтиром реформ у сфері кримінальної юстиції є Дорожня карта з питань верховенства права, яка містить перелік міжнародних зобов'язань, передбачених переговорною рамкою Європейського Союзу, схваленою рішенням Ради Європейського Союзу від 21 червня 2024 року, виступає всеохоплюючим стратегічним документом, що визначає комплекс реформ у межах переговорного процесу щодо членства України в ЄС за переговорними Розділом 23 «Судова влада та основоположні права» та Розділом 24 «Юстиція, свобода і безпека» [1].

Метою дослідження є дослідження актуальних питань подальшого розвитку кримінального та кримінального процесуального законодавства в частині забезпечення якісного та ефективного правосуддя як євроінтеграційного зобов'язання держави.

Стан опрацювання проблематики. Питанням якісного та ефективного правосуддя як показника дієвості національного правосуддя у сфері кримінальної юстиції присвячено багато досліджень. Євроінтеграційні зобов'язання держави як кандидата у члени ЄС у сфері кримінальної юстиції як в частині конструювання матеріального кримінального права, так і в частині забезпечення ефективного здійснення кримінального провадження складають собою елементи реалізації принципу верховенства права. Реформи в частині якісного та ефективного правосуддя мають на меті досягнення результату у вигляді підвищення ефективності функціонування судів, зокрема шляхом зменшення строків розгляду справ та зменшення залишків нерозглянутих справ, забезпечення єдності судової практики.

Питанням якості та ефективності кримінального судочинства, пріоритезації кримінального провадження, присвячено багато досліджень, зокрема таких науковців, окремих суддів, як: Н.В. Глинська та Д.І. Клепка, О.А. Дурач, А.А. Барабаш, О.Д. Дроздов, Т.Є. Дунаєва, Ю.С. Репіна, О.І. Марочкін, С.О. Ніщимна, М. І. Пашковський, С.В. Подкопаєв, В.М. Шевчук та інші. Водночас, дослідження процесів подальшого реформування кримінального судочинства, окремих реформ кримінального законодавства України як вимога євроінтеграційних зобов'язань обумовлює необхідність пошуку додаткових механізмів удосконалення кримінального та кримінального процесуального законодавства в частині забезпечення якісного та ефективного правосуддя.

Виклад основного матеріалу. На думку С.О. Ніщимної, до характеристик ефективного правосуддя слід віднести наступні положення, зокрема ефективне правосуддя є своєчасним, передбачуваним, доступним та незалежним [2, с. 116]. В контексті визначених у ст. 2 Кримінального процесуального кодексу України завдань кримінального провадження, фактично йдеться про забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду. В силу різних причин, процесуальних недоліків та колізій, кадрового наповнення судів, впливу повномасштабного вторгнення держави-агресора, виконання завдання щодо швидкого розслідування і

судового розгляду є дуже ускладненим. Водночас, у ст. 28 КПК визначено положення розумного строку як загальної засади кримінального провадження, що становить елемент права на справедливий суд. У ст. 28 КПК встановлено, що під час кримінального провадження кожна процесуальна дія або процесуальне рішення повинні бути виконані або прийняті в розумні строки. Розумними вважаються строки, що є об'єктивно необхідними для виконання процесуальних дій та прийняття процесуальних рішень. Розумні строки не можуть перевищувати передбачені цим Кодексом строки виконання окремих процесуальних дій або прийняття окремих процесуальних рішень [3]. Порушення розумних строків розгляду кримінальних проваджень в судах визнано Європейським судом з прав людини системною проблемою кримінального судочинства, а тому реформування кримінального провадження має забезпечити вирішення вказаного проблемного питання.

У підрозділі 1.3. дорожньої карти з питань верховенства права визначено, зокрема, необхідність реалізації таких заходів щодо удосконалення кримінального провадження, як: проведення аудиту справ, які розглядаються в судах, з метою визначення тих, які не підлягають судовому розгляду; розроблення та прийняття закону, спрямованого на удосконалення системи касаційних фільтрів у процесуальному законодавстві; розроблення та прийняття закону, спрямованого на забезпечення єдності судової практики; розроблення та прийняття змін до процесуальних кодексів, спрямованих на вдосконалення можливостей дистанційного судочинства; розроблення та прийняття змін до процесуальних кодексів, спрямованих на вдосконалення ефективних механізмів протидії зловживанню процесуальними правами; розроблення і прийняття нового кодифікованого акту про адміністративні проступки відповідно до європейських стандартів та найкращих практик; цифровізація правосуддя. [4].

Окреслені напрями реформування кримінального судочинства змістовно мають на меті досягти якісного та ефективного правосуддя у розумні строки, усунути системні порушення прав людини, констатовані у багатьох рішеннях ЄСПЛ. Разом з цим, такі завдання вимагають розроблення концептуальних вимог щодо перегляду наявних підходів, реалізованих у нормах КПК щодо правил розгляду кримінальних проступків, розширення повноважень суду щодо здійснення контролю за розумними строками в частині надання процесуальних механізмів реагування на неналежну поведінку сторін кримінального провадження, перегляд окремих правил цифровізації кримінального провадження, зокрема доцільним є процесуальне закріплення права комунікації суду з учасниками провадження в той спосіб, який учасники обрали для звернення до суду, зокрема у випадку використання електронного кабінету, електронної пошти (принцип забезпечення процесуальної комунікації за вибором способу подання процесуальних документів учасником провадження) тощо.

Як зазначає Н.В. Глинська: «пріоритезація у кримінальному провадженні є складним і багатограним процесом, який вимагає зваженого підходу та врахування багатьох чинників. Ефективна система пріоритезації дозволяє забезпечити справедливість, своєчасність та якість здійснення кримінального провадження при раціональному використанні ресурсів кримінальної юстиції» [5, с. 96]. Вважаємо, що визначені у Дорожній карти з питань верховенства права завдання щодо реформування кримінального процесуального законодавства є окремими складовими судової пріоритезації, що має бути направлена на підвищення якості та ефективності кримінального провадження з одночасним забезпеченням раціонального використання часових, фінансових та організаційних ресурсів тощо.

В контексті вимог щодо проведення аудиту справ, які розглядаються в судах, з метою визначення тих, які не підлягають судовому розгляду та удосконалення системи касаційних фільтрів у процесуальному законодавстві у сфері кримінальної юстиції, насамперед, підлягає реформуванню процесуальний порядок розгляду кримінальних проступків, оскільки поділ у кримінальному законодавстві кримінальних правопорушень на злочини та проступки не в повній мірі отримав процесуальне закріплення. Вважаємо, що для категорії кримінальних проступків необхідним є визначення жорстких касаційних фільтрів допуску справи до розгляду судом касаційної інстанції, наприклад, виключно у випадках наявності значної правової проблеми застосування норми матеріального права.

Водночас іншим проблемним питанням залишається визначення виду юридичної відповідальності в контексті якісного правосуддя у тих випадках, в яких адміністративні та митні правопорушення, що містять санкції у виді адміністративного арешту або значного штрафу розглядаються за правилами Кодексу України про адміністративні правопорушення, хоча за своєю правовою природою є кримінальними проступками. Зазначене проблемне питання визначення виду відповідальності у таких випадках, і, відповідно, процесуальних гарантій належної правової процедури, залишилося невирішеним з часу введення кримінальних проступків. Л. Чеханюк зазначає, що: «як невіддільна складова принципу верховенства права, правова визначеність охоплює комплекс вимог щодо таких її елементів, як: чіткість, ясність, точність закону, доступність і зрозумілість норм права, правова передбачуваність, стабільність і незмінність законодавства, гарантованість правомірних (легітимних) очікувань, визначеність повноважень органів влади, обмеження їх дискреції, уста-

лена судова практика тощо» [6, с. 92]. Випадки, коли адміністративне правопорушення підпадає під визначення поняття «кримінальне обвинувачення», що застосовується у практиці ЄСПЛ одно-значно свідчить про порушення принципу правової визначеності. До прикладу, у п. 4.2. рішення Конституційного Суду України від 06 вересня 2023 року у справі за конституційною скаргою Ван Колка Фредеріка Йоганнеса щодо відповідності Конституції України (конституційності) абзацу другого частини шостої статті 481 Митного кодексу України зазначено, що: «Європейський суд з прав людини у рішенні у справі *Надточій проти України/Nadtochiy v. Ukraine* від 15 травня 2008 року (заява № 7460/03), звернувшись до „критеріїв Енгеля“, зазначив, що «положення Митного кодексу України, застосовані у справі заявника, безпосередньо поширюються на всіх громадян, які перетинають кордон, та регулюють їхню поведінку у спосіб застосування стягнень (штраф та конфіскація), що є як покаранням, так і стримуванням від учинення порушення. Отже, митні правопорушення, що їх оспорують, мають ознаки, притаманні „кримінальному обвинуваченню“ у розумінні статті 6 Конвенції» (§ 21). Конституційний Суд України враховує практику Європейського суду з прав людини і вважає, що перевищення строку тимчасового ввезення транспортних засобів особистого користування та транспортних засобів комерційного призначення на митну територію України, а так само втрата цих транспортних засобів, у тому числі їх розкомплектування, за своєю природою фактично мають кримінальний характер, а санкція у вигляді накладення штрафу в розмірі десяти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або конфіскації транспортного засобу співмірна з кримінальним покаранням. Тому в провадженнях у справах про порушення митних правил, визначених частиною шостою статті 481 Кодексу, на особу мають поширюватися гарантії Конвенції, притаманні кримінальному провадженню, а викладені в рішеннях Конституційного Суду України підходи до розуміння принципу індивідуалізації юридичної відповідальності під час призначення кримінального покарання та його адекватності вчиненому злочину, з урахуванням специфіки здійснення митної справи, є застосовними в межах цього конституційного провадження [7]. Зазначимо, що на розгляді Верховної Ради України перебуває Проект Кодексу України про адміністративні проступки № 11386 від 28.06.2024, прийняття якого надасть можливість остаточно розмежувати ознаки адміністративних та кримінальних правопорушень та забезпечить якісне правосуддя у наведених випадках [8].

В аспекті подальшого удосконалення забезпечення єдності судової практики варто вказати на необхідність розроблення та прийняття змін до процесуального законодавства з метою визначення підстав та порядку перегляду ухвал слідчих суддів судом касаційної інстанції, що сприятиме єдності підходів до забезпечення дотримання прав та свобод людини під час досудового розслідування. В окремих випадках також мова може йти про встановлення випадків права на перегляд судових рішень в касаційному порядку, постановлених під час виконання вироку.

Стосовно зобов'язань щодо розроблення та прийняття змін до процесуальних кодексів, спрямованих на вдосконалення ефективних механізмів протидії зловживанню процесуальними правами варто зазначити, що на відміну від інших процесуальних кодексів, наприклад ст. 2 Кодексу адміністративного судочинства України, у нормах КПК відсутня основна засада щодо неприпустимості зловживання процесуальними правами, що виступає однією з основних проблем в частині відсутності у суду процесуальних механізмів реагування на затягування розгляду справ та матеріалів. Н.В. Добрянська та В.С. Петков зловживання процесуальними правами в кримінальному провадженні визначають як свідоме використання учасником процесу наданих йому законом прав із метою досягнення неправомірних цілей, які суперечать завданням правосуддя. Такі дії спрямовані на затягування розгляду справи, перешкоджання правосуддю або маніпулювання процесуальними нормами для створення несприятливих умов для інших учасників процесу чи ухилення від відповідальності. Зловживанням може бути подання необґрунтованих клопотань, навмисне затягування строків або інші дії, що не мають на меті реалізацію прав за їхнім прямим призначенням [9, с. 579]. Очевидною є необхідність поряд з визначенням неприпустимості зловживання процесуальними правами як загальної засади кримінального провадження впровадити системні зміни у нормах КПК як під час досудового розслідування, так і судового провадження щодо визначення випадків розгляду справ та матеріалів за відсутності сторін у випадку їх належного повідомлення, усунення причин відкладення судового засідання у зв'язку з неявкою сторін, розширення підстав застосування грошового стягнення. Зазначимо, що на розгляді Верховної Ради України перебуває проект закону «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України та деяких інших законодавчих актів України щодо удосконалення окремих положень про судовий розгляд та досудове розслідування» № 5661 від 14.06.2021, спрямований на удосконалення норм КПК в цій частині [10].

Зазначене проблемне питання значно впливає на ефективність правосуддя. Однією із основних причин тривалого часу розгляду кримінального провадження під час судового провадження є неявка учасників кримінального провадження у судові засідання, в багатьох випадках неможли-

вість забезпечити належне повідомлення про розгляд справи, зловживання учасниками кримінального провадження у цій сфері. До прикладу, за даними за даними Звіту місцевих загальних судів про розгляд судових справ № 1-мзс за 2025 рік в частині оперативності розгляду кримінальних проваджень у суді першої інстанції обліковано 391 тисячу 800 випадків відкладення судового розгляду. З них: нездійснення доставки до суду обвинуваченого, який тримається під вартою – 1439 випадків; неприбуття обвинуваченого – 60 676 випадків; хвороба обвинуваченого – 1528 випадків; неприбуття прокурора – 2 776 випадків; неприбуття захисника – 8 097 випадків; неприбуття свідків, потерпілих – 14 841 випадок; неприбуття інших учасників кримінального провадження – 5 551 випадок; інші підстави – 297 130 випадків [11]. З наведених показників вбачається, що неявка учасників кримінального провадження становить 25 % від усіх випадків відкладення судового розгляду та обліковується як неявка таких учасників, що були належним чином повідомлені про судові засідання. У випадку удосконалення норм КПК щодо протидії зловживанню процесуальними правами ця статистика значно зміниться в частині підвищення оперативності здійснення кримінального провадження.

Висновки. Враховуючи наведене, зазначимо, що реалізація визначених у Дорожній карті з питань верховенства права завдань в частині реалізації заходів, спрямованих на досягнення якісного та ефективного правосуддя у кримінальному провадженні та підвищення рівня цифровізації судочинства не лише забезпечить виконання євроінтеграційних зобов'язань держави та наблизить національне законодавство до вимог законодавства ЄС, а й надасть змогу забезпечити оперативність здійснення кримінального провадження у розумні строки. Недосконалість процесуального законодавства у сфері відсутності належних засобів протидії зловживанню процесуальними правами, колізії впровадження елементів цифровізації судочинства призводять до неможливості ефективно забезпечувати виконання визначених у ст. 2 КПК завдань кримінального провадження.

Подальша реформа кримінального судочинства має забезпечити: виключення з норм адміністративних правопорушень тих з них, що за характером адміністративної санкції фактично є кримінальними проступками; спрощення порядку розгляду кримінальних проступків з впровадженням касаційних фільтрів, зокрема право на перегляд судом касаційної інстанції виключно з підстав наявності значної проблеми у застосуванні норми матеріального права; забезпечення єдності судової практики слідчих суддів шляхом визначення підстав допуску їх оскарження до суду касаційної інстанції; системна реалізація в нормах КПК засади недопустимості зловживання процесуальними правами; удосконалення цифровізації судочинства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Деякі питання забезпечення переговорного процесу про вступ України до Європейського Союзу за кластером 1 «Основи процесу вступу до ЄС»: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 14 травня 2025 р. № 475-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/475-2025-%D1%80#Text>.
2. Ніщима С.О. Ефективне правосуддя як ознака правової держави. Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство». 2024. № 5. С. 114-117. DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.05.17>.
3. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI (зі змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.
4. Дорожня карта з питань верховенства права. URL: https://eu-ua.kmu.gov.ua/wpcontent/uploads/UA_Dorozhnya_karta_z_pytan_verhovenstva_prava_2.pdf.
5. Глинська Н.В. Пріоритезація у кримінальному провадженні: поняття, ознаки, ключові аспекти та виміри. Питання боротьби зі злочинністю. 2025. Випуск 49. С. 86-100. DOI: <https://doi.org/10.31359/2079-6242-2025-49-87>.
6. Чеханюк Леся. Принцип верховенства права та правова визначеність: співвідношення й окремі аспекти. Філософські та методологічні проблеми права. 2025. № 1. С. 85-95. DOI: 10.33270/02252901.10.
7. Рішення Конституційного Суду України від 06 вересня 2023 року у справі за конституційною скаргою Ван Колка Фредеріка Йоганнеса щодо відповідності Конституції України (конституційності) абзацу другого частини шостої статті 481 Митного кодексу України. Справа № 3-32/2023(66/23). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v006p710-23#Text>.
8. Проект Кодексу України про адміністративні проступки № 11386 від 28.06.2024. URL: <blob:https://itd.rada.gov.ua/4563c9da-6295-4f02-b004-8261302d5096>.
9. Добрянська Н.В., Петков В.С. Інститут зловживання процесуальними правами у кримінальному провадженні: теоретичні підходи. Юридичний науковий електронний журнал. 2024. № 7. С. 577-580. DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2024-7/137>.

10. Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України та деяких інших законодавчих актів України щодо удосконалення окремих положень про судовий розгляд та досудове розслідування: проект Закону № 5661 від 14.06.2021. URL: blob:https://itd.rada.gov.ua/bdd97795-5c8f-40c0-9529-a51a1a147f6a.
11. Звіт місцевих загальних судів про розгляд судових справ № 1-мзс за 2025 рік. URL: https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/zvit_dsau_2025.

Дата першого надходження рукопису до видання: 1.03.2026
Дата прийняття до друку рукопису після рецензування: 20.03.2026
Дата публікації: 3.04.2026

© Хім'як Ю.Б., 2026

Стаття поширюється на умовах ліцензії CC BY 4.0